

Nechvátal, Bořivoj

Tři případy akademika Jaroslava Böhma (1901–1962)

Archaeologia historica. 2020, vol. 45, iss. 2, pp. 962-967

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143438>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tři případy akademika Jaroslava Böhma (1901–1962)

Případ první: Ivan Borkovský

Ivan Borkovský (* 8. 9. 1897 v osadě Čortovec u Horodenky, † 17. 3. 1976 v Praze) pocházel ze západní Ukrajiny, která byla součástí Rakousko-Uherska. Byl původem ze zchudlé haličské šlechtické rodiny. Používal jméno Ivan Borkovskij-Dunin. Pocházel z devíti dětí. Rodina opustila Čortovec, když mu bylo asi pět let. Jeho otec pracoval pro rakousko-uherské dráhy a odešel do Jamnice nedaleko tehdejší Stanislavi, dnešního Ivano-Frankovska, kde absolvoval základní školní docházku. Po ukončení gymnázia ve Lvově nastoupil na počátku první světové války jako důstojník v rakousko-uherské armádě.

Během první světové války prošel nejméně čtyřmi armádami, zběhl a se svojí jednotkou byl nuceně včleněn do Rudé armády. Prodělal tyfus, a nakonec skončil v Machnových oddílech. Posléze přišel do nedávno vzniklé Československé republiky. Neopakovatelná hrůzná zkušenost ze světové války na něj působila ještě po desetiletích, když nám ukazoval svůj šťastný talisman, kompasovou střelku ze sestřeleného letadla.

Jeho prvním zastavením v naší republice v roce 1920 byl internační tábor v Holešově na Moravě, později v Liberci a Jaroměři. Pravděpodobně ve stejném roce byl propuštěn za dobré chování a získal malou finanční podporu. Masarykova republika emigranty z východu podporovala. Jeho maturita z gymnázia ve Lvově však nebyla uznána a musel ji absolvovat znovu. Zpočátku studoval dva semestry na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, obory dějepis a zeměpis, později přešel na Filozofickou fakultu, a především pod vlivem přednášek Lubora Niederleho (1865–1944) začal studovat archeologii. Od roku 1923 pracoval jako volontér pod přísným dohledem zasloužilého podivínského amatéra J. A. Jíry (1868–1930) v konzervační laboratoři Státního archeologického ústavu v Praze jako praktikant.

V roce 1926 se stal na přímluvu prof. Albína Stockého (1876–1934) pomocným asistentem. Od roku 1925 se účastnil výzkumu Pražského hradu, od 1927 jako asistent

Obr. 1. Jaroslav Böhma (1901–1962).

Obr. 2. Ivan Borkovský (1897–1976).

Karla Gutha (1883–1943). Teprve v roce 1933 získal československé státní občanství. Skutečně plnoprávným pracovníkem Státního archeologického ústavu se stal teprve roku 1940. Po tragické smrti K. Gutha v roce 1943 se stal jeho nástupcem, vedoucím archeologického výzkumu Pražského hradu.

Bylo obdivuhodné, jak v poměrně krátkém čase splynul s naším prostředím. Jak se rychle mentálně a citově sblížil s předmětem svého studia, obdobím prvních Přemyslovců. Po archeologické stránce se věnoval hlavně výzkumu Pražského hradu, kde pracoval více než padesát let. Ve své době byl jeho nejlepším znalcem.

Jeho první zveřejněné práce se zaměřily na problematiku mladopaleolitické šňůrové keramiky ve střední Evropě. Napsal celou řadu studií a článků, které vycházely z jeho disertace z roku 1929. Její zadavatel prof. Albín Stocký (1876–1934) využil jeho velkých jazykových znalostí, které zde našly uplatnění. Práci zhodnotovalo rozsáhlé kartografické vybavení. Až mnohem později byl akceptován značný východní vliv na vývoj této kultury, který práce prokázala.

Díky svému pracovnímu zaměření časově zasahoval do nejrůznějších období (srov. Bibliografie k sedmdesátinám od J. Rataje, AR XIX, 1967, 535–540; doplněk AR XXVIII, 1976, 555). Stále více se však zaměřoval na slovanské období, jak s odstupem času ukázala jeho kniha *Staroslovanská keramika ve střední Evropě. Studie k počátkům slovanské kultury* (Praha 1940). V ní definoval tzv. pražský typ jako nejstarší doklad slovanské keramiky na našem území. Záhy po jejím vydání vyšla německá práce Richthofenova a především Zetzova, které byly orientovány geopoliticky a snažily se jeho závěry zvrátit.

Ivan Borkovský na svůj ukrajinský původ nezapomínal. Působil v pražském univerzitním prostředí, které nikdy nesplynulo s prostředím českým, psal i ukrajinské verše a jiné literární texty. V roce 1933 se habilitoval na Ukrajinské svobodné univerzitě jako soukromý docent a později se zde stal profesorem. V letech 1933–1942 byl třikrát rektorem (srov. blíže Ukrajinská svobodná univerzita 1998). Na podnět svých kolegů Jana Filipa (1900–1981) a Jaroslava Böhma (1901–1962) v polovině válečného období vztah s univerzitou omezil a potom přerušil. Univerzita v té době vystupovala silně proti SSSR a jeho činnost nešla pozornosti určitých kruhů. V květnu 1945 byl zatčen pracovníky NKVD a umístěn do transportu do pracovního tábora gulagu. Rychlým a obětavým zásahem tehdejšího ředitele Státního archeologického ústavu J. Böhma bylo zabráněno nejhoršímu (J. Rataj, osobní sdělení; V. Spurný, osobní sdělení). Tato situace se v menším rozsahu opakovala v roce 1968. Smutná zkušenost způsobila, že na prvním Kongresu slovanské archeologie v poválečném období v Polsku ve Varšavě a Krakově byl I. Borkovský přítomen pouze jeden den a poté odjel zpět do Prahy, kde se cítil bezpečněji. Je až neuvěřitelné, že minimonografie o jeho životě a díle tyto závažné skutečnosti neuvádí (srov. Smetánka 2007). Osobní styky diplomatické povahy J. Böhma a Z. Nejedlého stály za tím, že při vzniku nové Akademie ČSAV byl v prvním období jejím místopředsedou.

Význam díla I. Borkovského byl také oceněn při oslavách 110. výročí jeho narozenin na mezinárodní čtyřdenní konferenci, kterou v září 2007 uspořádala Národní univerzita Jurije Fed'kovic v Čortovci na Ukrajině. Jedním z vrcholů oslav bylo odhalení pomníku v rodném Čortovci (23. 9. 2007) a také otevření Muzea Ivana Borkovského v místní škole (Maříková-Kubková 2007, 838–839; z nové literatury srov. Baran–Michajlina–Pivovarov 2011; Levkun–Šenderovskij 2010; Levkun 2012).

V roce 1943 za války při záchranné akci v Mšeckých Žehrovicích se mu podařilo nalézt zlomek keltské plastiky, snad heroia, nebo spíše druida. I když publikace tohoto nálezů byla včasná, unikla v poválečném období zahraniční pozornosti.

Na počátku svého působení na Pražském hradě v pozici asistenta K. Gutha nesměl publikovat. Výjimkou byly pouze dva případy, skvělý nález románské hradby v Rožmberském paláci a nález hrobu bojovníka z přelomu 9. a 10. století na třetím hradním nádvoří.

V období po roce 1945 přispěl k řešení celé řady otázek širší slovanské problematiky, například otázky nálezů železných nožů (spolu s historikem starších českých dějin Františkem Grausem) nebo esovitých záušnic (*Železné nože ve slovanských hrobech*, *Slavia Antiqua* V, 1954–1956, 358–367; *Esovité záušnice jejich původ a význam*, *Referáty Libice* za rok 1955, 148–158).

Základním a trvalým přínosem jsou jeho výzkumy Pražského hradu a Levého Hradce (*Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců*. Praha 1965; *Pražský hrad v době Přemyslovských knížat*. Praha 1969). Živá problematika kostela Panny Marie, která je spojena s počátky české sakrální architektury, ho vedla k odpovědi na článek profesora křesťanské archeologie Josefa Cibulky (1886–1968) napsaný v *Knize o Praze*.

Jeho práce pro archeologické poznání Prahy je stále základní povahy. Řadu let byl prakticky jediný, kdo zde prováděl historicko-archeologický výzkum, než se v průběhu 60. a 70. let začali objevovat badatelé mladších generací. Pracoval také v klášteře blahoslavené Anežky Přemyslovny v Praze nebo v klášteře sv. Anny, kde došlo k nálezům rotundy a templářského kostela sv. Vavřince. Rovněž je třeba zmínit výzkum v kostele sv. Filipa a Jakuba v Praze na Smíchově, který byl úspěšný nálezem románské stavby.

Poslední jeho práci se stala monografie věnovaná zpracování archeologického výzkumu Svatojiřského kláštera na Pražském hradě. Přinesla objev nejstaršího Vratislavova kostela a hrobů prvních Přemyslovců. Je ukázkou jeho pracovního stylu a velké akribie. Vědomí, že nález je do jisté míry svědectvím nejen o nález samotném, ale také hodnotou objektivního poznání, i když nelze zcela vyloučit určitý stupeň subjektivity (*Svatojiřská basilika a klášter na Pražském hradě*. Praha 1975).

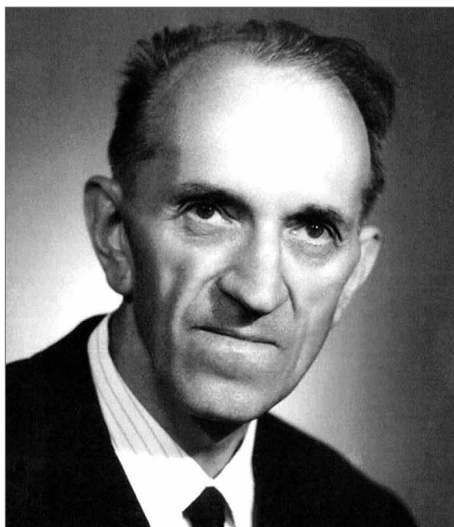
Znal jsem I. Borkovského více než dvacet let. Začal jsem u něho pracovat jako student třetího ročníku FF UK jako kopáč, terénní mistr s tabulkovou praxí za neuvěřitelnou sazbu 5,25 Kčs za hodinu. Bylo to u Černé věže na Pražském hradě (1956). Později jsem připravoval heuristické podklady pro některé práce z písemných pramenů. Měl jsem možnost poznat základní rysy jeho povahy. Byl to člověk velmi skromný a osobně uzavřený. Ke každé archeologické práci přistupoval s velkou odpovědností.

V šedesátých letech (1957) se oženil se svou studentskou láskou ze semináře prof. A. Stocského (1876–1934), dcerou malíře staré Prahy Václava Jansy dr. Libuši Jansovou (1904–1996). Na svatbě na Staroměstské radnici jim svědčili J. Böhms a J. Filip. L. Jansová byla známá svými výzkumy laténských oppid na Hrazanech a na Závistí. Žili spolu ve vzájemném harmonickém vztahu téměř dvacet let. V tomto období žila ještě Borkovského maminka, se kterou čile korespondoval a snažil se jí posílat různá přilepšení, ať už to byly léky nebo drobné toaletní a jiné potřeby, a to prostřednictvím svých žáků. Jeho dvě sestry emigrovaly do Ameriky a Kanady již ve 30. letech. Jeho rodina byla rozváta po celém světě.

Svým dílem se stal I. Borkovský zakladatelskou osobností české středověké archeologie.

Případ druhý: *Vojtech Budinský-Krička* (dříve *Budaváry-Krička*)

Vojtech Budinský-Krička (* 24. 7. 1903 v Ružomberku, † 5. 1. 1993 v Košicích) studoval nejdříve práva, později dějepis a národopis s vedlejší specializací na archeologii. K ní ho přivedl Jan Eisner (1885–1967). Studoval na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v letech 1923–1927 a také v Krakově (1927–1928). V letech 1929–1933 byl kustodem archeologického oddělení Slovenského národního múzea v Turčianském Sv. Martině. Čestným kustodem byl potom do roku 1950. V letech 1933–1939 pracoval ve Státním archeologickém ústavu v Praze. Po návratu na Slovensko v roce 1939 založil a definitivně od roku 1942 do roku 1951 vedl Státní archeologický ústav v Martině. Po odchodu J. Eisnera ze

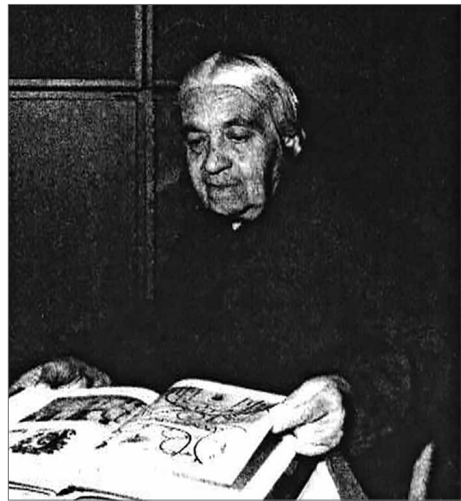

Obr. 3. Vojtech Budinský-Krička / Budaváry-Krička (1903–1993).

Slovenska se stal v roce 1939 docentem, v roce 1940 mimořádným a v letech 1944–1950 řádným profesorem. Vedl katedru prehistorické archeologie na FF UKo. Záhy, v roce 1951, byl odsouzen k osmi letům vězení za protistátní činnost (J. Rataj, osobní sdělení; V. Spurný, osobní sdělení). Díky působení J. Böhma a také J. Eisnera byl v roce 1954 propuštěn a vrátil se do ARÚ SAV do Košic, kde dlouhodobě působil v expozituře. V letech 1958–1974 byl vedoucím a postupně získal titul CSc. (1966) a také DrSc. (1969). Působil zde ještě i po odchodu do důchodu v roce 1980. V oblasti slovenské archeologie zveřejnil řadu monografií – *Skalica*, *Zemplin* či *Královský Chlumec*. V Čechách provedl v letech 1933–1938 celou řadu výzkumů pravěkých lokalit – Malá Bělá, Vliněves, Třebusice a jiných i raně (Hradsko, Prachovské skály) a vrcholně středověkých – Ostrov u Davle a další (Sklenář 2005, 98–99).

Případ třetí: Ludmila Kraskovská

Mládi Ludmily Kraskovské (* 26. června 1904 ve Vilniusu v Litvě, † 26. června 1999 v Bratislavě) bylo trvale poznamenáno revolučním děním první poloviny 20. století. Její otec pocházel ze staré běloruské šlechtické rodiny. Celý život se politicky angažoval za Ukrajince a také za Bělorusy. Nadchl se národním hnutím, zřekl se šlechtického titulu, ani svoje děti nedal zapsat do šlechtického stavu. Ludmila měla dva bratry, Sergeje (1907–1945), který byl leteckým konstruktérem v oddělení A. Tupoleva v Moskvě, a Mstislava (1910–1942), který byl dokumentaristou v Literárním muzeu v Moskvě. Oba zahynuli v pracovních táborech na Sibiři. Rodina zažila mnoho persekucí, před pronásledováním unikala po celé Evropě. V roce 1920 se ocitla v rakouské Vídni. Následující rok se přestěhovala do Berlína. Později se po třech měsících vrátila do Vilniusu, který v té době patřil Polsku. Pro politickou angažovanost polské úřady Ludmilina otce začátkem roku 1922 uvěznilo a bez soudu deportovali do Kaunasu. Ještě v témže roce se rodina Kraskovských přestěhovala do Daugavpilsu v Lotyšsku, kde v roce 1923 Ludmila maturovala na místním gymnáziu. Nemohla tam však pokračovat ve studiu na vysoké škole, protože se to cizincům neumožňovalo. Tehdy rodina rozhodla, že půjde studovat do Prahy. V té době zde bylo středisko ukrajinské a běloruské emigrace. V roce 1924 začala studovat v Praze netušíc, že se již nikdy do vlasti nevrátí. Jejího otce uvěznilo pro údajnou podporu snah odtrhnout region Lotgalia od Lotyšska a připojit ho k sovětskému Bělorusku. Po roce ho soud osvobodil, ale současně ho vypověděl ze země. Následující roky přinesly neblahý zvrat v životě rodiny. V roce 1930 začaly soudní procesy s tzv. ukrajinskými a běloruskými nacionalisty. Otec byl odsouzen k pěti letům vyhnanství do Samary v oblasti Kujbyševa, kam ho následovala jeho obětavá a milující manželka. Dcera sdílela těžký osud rodičů. Záhy po obdržení československého občanství v roce 1936 vycestovala do Kujbyševa, netušíc, že se rodina setkává naposledy. Po atentátu na Kirova, který byl zinscenován NKVD na pokyn J. V. Stalina, byl její otec jako starý „eser“ v roce 1937 uvězněn. Zároveň byli uvězněni oba jeho synové, kteří se již nevrátili. V průběhu tří let se nepodařilo fyzicky ani psychicky I. Kraskovského zlomit (Bialeková 2004). V roce 1940 byl propuštěn bez soudu z vězení a ponechán ve vyhnanství v Kujbyševě. Rodina se nakonec vrátila do Běloruska a Ludmila zůstala v Praze.

Obr. 4. Ludmila Kraskovská (1904–1999).

V roce 1931 absolvovala studium archeologie a dějin umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a získala titul PhDr. za disertační práci *Západní vlivy v architektuře X.–XIII. století u východních Slovanů*. Současně navštěvovala v Praze Ukrajinský pedagogický institut, absolvovala také restaurátorský kurz. Po krátkém působení v Národním muzeu v Praze (1930–1931) přichází na Slovensko jako kustodka, správkyňe Slovenského vlastivědného muzea (1931–1940). Stala se tehdy první profesionální archeoložkou Slovenska. V letech 1940–1975 byla vedoucí archeologického, později prehistorického oddělení Slovenského muzea v Bratislavě a Slovenského národního muzea v Martině. Po odchodu do důchodu v roce 1975 v něm setrvala až do roku 1988. Před příchodem sovětských vojsk v roce 1945 našla jako emigrantka přechodné útočiště v rodině J. Netticha, konzervátora a technika na výzkumech J. Eisnera. Po roce 1948 požádala L. Kraskovská sovětské zastupitelské orgány a také příslušné české v Praze o možnost opatrovat svého otce, posledního žijícího člena své rodiny. Teprve až po intervenci J. Böhma bylo vyhověno její žádosti, takže v roce 1953 bylo Ivanu Kraskovskému, invalidnímu důchodci žijícímu v sovětském starobinci, umožněno přijet do Bratislavy, kde po dvou letech zemřel ve věku 75 let. Je pohřben ve Slavičím údolí u Bratislavy, kde je ve stejném hrobě pohřbená rovněž i jeho milovaná dcera. Hrob je označen ukrajinským nápisem. Pevná a příkladná vazba rodičů a také dětí provázela rodinu Kraskovských v celém čase jejich žití (Bialeková 2004).

Ludmila Kraskovská vynikala vždy nevšední skromností, korektností, vřidností a vstřícností, což bylo vždy pozitivně hodnoceno (Bialeková 2004, 369). Při politických prověrkách v roce 1958 měla určité potíže, které byly díky Antonu Točíkovi, řediteli Archeologického ústavu SAV v Nitře, vyřešeny, takže mohla zůstat na svém pracovním místě. Po rozpadu ČSR, když odešel J. Eisner do Prahy, převzala jako kustodka jeho pozici. Její otec působil jako historik, pedagog, politik a diplomat. Po jistou dobu před první světovou válkou byl guvernérem Ukrajiny. To bylo jedním z důvodů jeho odsouzení k třiceti letům v gulagu, což postihlo celou rodinu.

Ludmila Kraskovská měla velké zásluhy o záchranu nálezů mincí, zpracovala numismatické, galerijní a národopisné sbírky. Podílela se také na tvorbě archeologických expozic na Bratislavském hradě. Od roku 1940 se věnovala archeologickým výzkumům v oblasti Záhoří a Bratislavy od pravěku po středověk. Vedla terénní výzkumy v Drážovicích, Bernolákově, Svätém Juru u Bratislavy a Rusovcích. Pod jejím vedením bylo zkoumáno antické pohřebiště Gerulata v Rusovcích, které bylo vyhlášeno národní kulturní památkou. V letech 1942–1979 vedla na Slovensku 53 archeologických výzkumů, většinou na římských a slovanských lokalitách. Externě přednášela muzeologii a numismatiku na FF UKo v Bratislavě. Napsala a vydala cenné paměti vlastním nákladem v ukrajinském jazyce *Z davních časiv* (Prešov 1999). Další cennou prací je publikace *Nálezy mincí na Slovensku* (Bratislava 1964). Vrcholem jejího badatelského úsilí je především její práce *Slovansko-avarské pohrebisko při Záhorskej Bystrici, Gerulata-Rusovce* (1974), která také vyšla v roce 1976 v Oxfordu.

Závěrem

Zmíněné tři případy J. Böhma nejsou patrně jediné. Prokázal velkou statečnost a odvalu ve srovnání s „mlčící většinou“. Původně sociální demokrat, v roce 1948 sloučen do KSČ, se z určitého pocitu odpovědnosti za obor snažil naroubovat marxismus na pravěk a raný středověk (Böhm 1951; 1953; 1963). Vybudoval, nesporně díky své diplomatické schopnosti, z Archeologického ústavu ČSAV jednu z největších institucí v mezinárodním měřítku. Tím se snažil pro svou milovanou archeologii zajistit budoucnost. Neznáme detaily jednotlivých případů. Známe pouze výsledek. Jeden náš kolega prohlásil: „*Ten Böhm měl prsty až za Moskvou.*“

Bořivoj Nechvátal

Prameny a literatura

- BARAN, V. D.–MICHAJLINA, L. P.–PIVOVAROV, S. V., 2011: Vnesok Ivana Borkovs'kogo u vyvčennja starožitnostej slov'jan (do 70-riččja vidkryttja praz'kojī archeologičnojī kultury), *Archeologija*, č. 1, 117–123.
- BIALEKOVÁ, D., 2004: Spomienka. PhDr. Lúdmila Kraskovská, CSc. (* 26. 6. 1904 – † 26. 6. 1999), *SIArch* LII, 367–369.
- BÖHM, J., 1951: K otázce vzniku feudalismu v českých zemích, *ČL* 38, 162–180.
– 1953: K otázce vzniku feudalismu na území ČSR, *ČL* 40, 151–156.
– 1963: Prvotně pospolná společnost. In: *Přehled československých dějin I*, 7–37. Praha.
- LEVKUN, J., 2012: Ivan Borkovs'kyj ta ukrajins'kyj naukovyj svit Pragy, *Schid*, č. 2, 121–126.
- LEVKUN, J.–ŠENDEROVSKÝJ, V., 2010: Ivan Borkovs'kyj, *Svitogljad*, č. 2, 71–75.
- MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J., 2007: Pocta Ivanu Borkovskému, *AR* LIX, 838–839.
- MUŠINKA, M., 2000: Ivan Kraskovskij – priekopník bielorusko-ukrajinských vzťahov a Slovensko, *HČ* 48, 495–504.
- NECHVÁTAL, B., 2009: Vzpomínka na Ivana Borkovského, *AH* 34, 864–866.
- PICHLEROVÁ, M., 2000: PhDr. Ludmila Kraskovská, CSc. (* 26. 6. 1904 Vilnius – † 26. 6. 1999 Bratislava), *AR* LI, 895–897.
- RATAJ, J., 1967: Bibliografie I. Borkovského k sedmdesátinám, *AR* XIX, 535–540.
– 1976: Doplněk bibliografie I. Borkovského, *AR* XXVIII, 555.
- RATAJ, J. (1913–2002): osobní sdělení.
- SPURNÝ, V. (1920–2013): osobní sdělení.
- SKLENÁŘ, K., ve spolupráci se Zuzanou Sklenářovou, 2005: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů*. Praha.
- SMETÁNKA, Z., 2007: Archeolog Pražského hradu Ivan Borkovský (8. 9. 1897 – 17. 3. 1976). In: *Učenci očima kolegů, žáků a následovníků* (Hlaváček, I.–Jedináková, J., edd.). Praha.
- UKRAJINSKÁ SVOBODNÁ UNIVERZITA 1998: *Ukrajinská svobodná univerzita (1921–1996). Vědecký sborník z konference věnované 75. výročí založení univerzity*. Praha 29.–30. listopadu 1996. Praha.

PhDr. Bořivoj **Nechvátal**, CSc., Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i., výzkum Vyšehrad, Štalcova 4, 120 00 Praha, Česká republika, tel.: 224 918 758, nechvatal@arup.cz